

مجله‌های دسترسی آزاد

و نقش آنها در گسترش دانش و پیشرفت علمی ایران

علیرضا نوروزی *

چکیده

مجله‌های علمی و پژوهشی یکی از مجراهای اصلی ارتباط علمی میان پژوهشگران هستند. هدف این مقاله بررسی نقش مجله‌های دسترسی آزاد در ارتباط‌های علمی و در گسترش دانش و پیشرفت علمی است. مجله دسترسی آزاد به مجله‌ای گفته می‌شود که دسترسی آزاد و رایگان به متن کامل مقاله‌های منتشر شده در آن برای همگان میسر باشد. با توجه به اینکه مجله‌های ایرانی آنطور امکان چاپ و توزیع در مقیاس جهانی ندارند، در نتیجه پیشنهاد می‌شود که مجله‌های ایرانی به ویژه مجله‌های انگلیسی زبان به صورت دسترسی آزاد منتشر شوند تا ضریب تاثیرگذاری علم تولید شده توسط ایران در سطح جهان افزایش یابد. این مقاله همچنین مزایای مجله‌های دسترسی آزاد را برشمرده است.

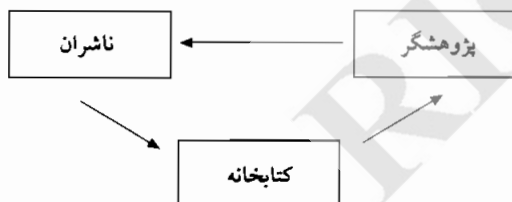
کلیدواژه: اینترنت، وب، نشر الکترونیکی، دسترسی آزاد، مجله علمی

مقدمه

سالهای متمادی است که تعامل میان ناشران و پژوهشگران از طریق انتشار نتایج پژوهش‌ها در مجله‌های علمی نمود پیدا کرده است، زیرا موثرترین مجرایی که پژوهشگران می‌توانند نتایج پژوهش‌های خود را از طریق آن اشاعه دهند، مجله‌های علمی هستند که توسط انجمن‌های علمی یا ناشران خصوصی منتشر می‌شوند. فناوریهای اطلاعاتی و ارتباطی به ویژه اینترنت و وب روشهای نوینی را برای اشاعه نتایج پژوهش‌های علمی فراهم نموده‌اند که پژوهشگران و ناشران را مجبور به ارزیابی رویه‌های سنتی و توجه به امکانات جدید نموده‌اند [۱ و ۲].

فناوریهای اطلاعاتی و ارتباطی از جمله اینترنت و وب، نظام سنتی ارتباط علمی^۱، نحوه تولید و توزیع دانش و الگوی استفاده و دسترسی به اطلاعات را دستخوش تغییرهای اساسی

کرده‌اند. در واقع، فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، تحول اساسی در نظام ارتباط علمی در عرصه جهانی به وجود آورده‌اند و الگوی دسترسی به منابع علمی و نتایج یافته‌های پژوهشی را از نظام مبتنی بر حق اشتراک به نظام دسترسی آزاد^۲ تغییر داده‌اند و دست‌اندرکاران چرخه تولید و توزیع دانش یعنی پژوهشگران و دانشگاهها (تولید اطلاعات)، ناشران مجله‌ها (نشر اطلاعات)، کتابخانه‌ها و کتاب‌داران (سازماندهی، نگهداری و اشاعه اطلاعات) و خوانندگان (کاربران نهایی که در تصویر زیر در مقوله پژوهشگران قرار دارند) را به طور اساسی تحت تاثیر قرار داده‌اند.

تصویر ۱- دست‌اندرکاران چرخه تولید و توزیع دانش

از سال ۱۹۹۰ به دنبال اختراع وب، متن کامل مقاله‌های منتشر شده در مجله‌های علمی به تدریج به صورت الکترونیکی در دسترس پژوهشگران قرار می‌گیرند و وب به یکی از مجراهای اصلی ارتباط علمی میان پژوهشگران تبدیل شده است. افزایش سالانه هزینه خرید مجله‌های علمی موجب شده است که پژوهشگران قادر به دسترسی به نتایج پژوهش‌های علمی خود و همکاران نباشند. در واقع، تقاضای روزافزونی برای اطلاعات علمی وجود دارد، و پاسخگویی به این درخواست‌ها

* دانشجوی دکتری علوم کتابداری و دانش‌شناسی، گروه علوم اطلاع‌رسانی دانشگاه پاول سزان، مارسیلی فرانسه، پست الکترونیکی: noruzi@gmail.com

حق دانستن^۶ هستند. به طور کلی، مجله های دسترسی آزاد پس از داوری تخصصی^۷ مقاله های علمی دریافت شده، با موافقت ویراستاران، اعضای هیات تحریریه و داوران تخصصی مجله، ویرایش و منتشر می شوند. بنابراین، مهمترین وجه اختلاف مجله های دسترسی آزاد با مجله های چاپی در نحوه دسترسی به آنهاست و مهمترین ویژگی مجله های دسترسی آزاد فراهم کردن امکان دسترسی رایگان به مقاله های منتشر شده برای خوانندگان و پژوهشگران است.

یک مجله دسترسی آزاد به طور حتم دارای اعضای هیات تحریریه و داوران تخصصی در حوزه موضوعی مجله است و تمامی اصول انتشار مجله های علمی را رعایت می کند. مجله های دسترسی آزاد معمولاً فهرست مندرجات و اطلاعات راجع به آخرین شماره منتشر شده را از طریق گروه های بحث^۸ و یا از طریق پست الکترونیکی به اطلاع علاقه مندان می رسانند. مجله های دسترسی آزاد با حمایت مالی شخص یا سازمان خاصی به صورت الکترونیکی منتشر می شوند، از طریق اینترنت اشاعه می یابند، و خوانندگان بدون پرداخت هزینه اشتراک، به صورت آزاد یا رایگان به متن کامل مقاله های منتشر شده دسترسی پیدا می کنند. به دیگر سخن، مجله دسترسی آزاد به مجله ای گفته می شود که خوانندگان بدون پرداخت هزینه اشتراک بتوانند مقاله های دلخواه خود را مطالعه، ذخیره یا چاپ نمایند و یا از وبگاه شخصی خود به مقاله های دلخواه خود پیوند ایجاد نمایند. قابل توجه است که این مجله ها رایگان نیستند، زیرا شخص یا سازمان خاصی هزینه چاپ و انتشار آنها را پرداخت می کند، بلکه برای خوانندگان رایگان هستند. البته برخی از مجله های دسترسی آزاد هزینه های چاپ و نشر را از مولف یا سازمان محل خدمت وی دریافت می کنند. به عنوان نمونه، BioMed Central^۹ ناشر مجله های دسترسی آزاد مبتنی بر دریافت هزینه انتشار از مولف یا سازمان محل خدمت او است. هزینه اشتراک مجله های علمی هر سال در حال افزایش است

تنها از طریق دسترسی آزاد به منابع موجود در وب امکان پذیر است [۲].

دسترسی آزاد و نقش آن در ارتباط علمی

پیشرفت دانش در حوزه های مختلف علوم مستلزم فعالیت های علمی پژوهشگران، تبادل اطلاعات و اندیشه های علمی و تبادل نظر صاحبان اندیشه و قلم است. این امر زمانی میسر می شود که محصول فکر و اندیشه صاحب نظران در بستر علمی مناسب و درست به عرصه ظهور برسد و به سهولت قابل دسترس باشد. دسترسی آزاد دلالت بر دسترسی پیوسته و دائم به متن کامل آثار علمی بدون پرداخت هزینه به ناشر یا مولف، اما با رعایت حق معنوی مولف دارد.

افزایش قیمت مجله ها و افزایش میزان تولید اطلاعات علمی و فنی سبب ایجاد اختلال در روند دستیابی به یافته های پژوهش های پیشین شده است و یکی از مهم ترین راه های دستیابی به منابع علمی و مقاله های پژوهشی، دسترسی آزاد است. هدف از دسترسی آزاد، فراهم ساختن امکان دسترسی رایگان به نتایج تمامی آثار علمی و پژوهشی داوری و منتشر شده در مجله های تخصصی علمی-پژوهشی برای همگان است.

دسترسی آزاد و رایگان به آثار علمی از سه طریق امکان پذیر است. الف. به وسیله انتشار مقاله علمی در مجله های دسترسی آزاد. ب. از طریق واسپاری مقاله های منتشر شده در مجله های علمی در واسپارگاههای^۳ رقومی. ج. از طریق خود-آرشیوی^۴ یا خود-ناشری مقاله ها در وبگاه های^۵ شخصی.

یکی از مجراهای دسترسی به اندیشه های پیشین، مجله های دسترسی آزاد هستند که به دنبال گسترش اینترنت و اختراع وب به وجود آمده و روز به روز بر شمار آنها افزوده می شود. مجله دسترسی آزاد، به مجله ای گفته می شود که با عنوانی مشخص توسط ناشر خاصی اعم از سازمان یا شخص به صورت مداوم و بدون دریافت هزینه اشتراک از استفاده کنندگان، منتشر می شود. مجله های دسترسی آزاد، پلایه داران

هیافت

علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی به عنوان گردانندگان چرخه دانش و فناوری در کشور باید یک برنامه ریزی بلندمدت برای مجله‌های دسترسی آزاد داشته و به ارزیابی علمی و اعتباربخشی آنها اقدام نمایند.

مزایای دسترسی آزاد و اشاعه اطلاعات به صورت دسترسی آزاد بر کسی پوشیده نیست. به عنوان نمونه، اگر پژوهشگری در ایران مقاله خوبی به زبان انگلیسی منتشر کند و نسخه‌ای از متن مقاله را روی وبگاه خود یا آرشیوهای دسترسی آزاد قرار دهد ممکن است توسط خوانندگانی در آن سوی دنیا (مثلاً در کانادا یا برزیل) مطالعه شود و به آن استناد شود. در حالی که هیچ مجله چاپی ایرانی امکان توزیع و پخش در مقیاس جهانی ندارد.

میزان استناد به مقاله‌های علمی به طور قابل توجهی به میزان مشاهده پذیری و دسترس پذیری مقاله‌ها و مجله‌ها به ویژه از طریق اینترنت بستگی دارد. برای نمونه، نتایج بدست آمده در حوزه‌های علوم رایانه [۳ و ۴] فیزیک نجومی [۵] ریاضیات [۶] و روانشناسی [۷] تاثیر مشاهده‌پذیری و دسترس پذیری مقاله‌ها در محیط وب بر میزان استناد به مقاله‌های دسترسی آزاد را تایید می‌کنند.

امکان دسترسی آزاد به مقاله‌های منتشر شده در یک مجله موجب آگاهی سایر پژوهشگران داخلی و خارجی از تجربه‌های همکاران خود شده و از دوباره کاری جلوگیری می‌نماید. از سوی دیگر، هر چه میزان دسترسی به یک مجله بالاتر باشد و مجله در مقیاس وسیع تری از طریق اینترنت اشاعه یابد، میزان استنادها به آن مجله در سطح بین‌المللی بالا رفته و در نتیجه موجب کسب اعتبار و ضریب تاثیرگذاری^{۱۰} بیشتری برای آن مجله می‌شود. برای ارزیابی اعتبار مجله‌ها در سطح بین‌المللی از معیاری موسوم به ضریب تاثیرگذاری استفاده می‌شود که مبتنی بر میزان استنادها به هر مجله است [۸] یکی از شاخص‌های مهم در ارزیابی یک مجله، کیفیت دسترسی به مجله به صورت چاپی و الکترونیکی است. کیفیت

و یکی از موانع اصلی دسترسی به نتایج یافته‌های علمی محسوب می‌شود. در نتیجه، الگوی دسترسی آزاد به اطلاعات و نشر مجله‌های دسترسی آزاد برای مقابله با افزایش دائمی هزینه اشتراک، مورد توجه جامعه دانشگاهی و پژوهشگران در سراسر جهان قرار گرفته است. به همین دلیل تعداد مجله‌های دسترسی آزاد در حال افزایش است.

امروزه بسیاری از دانشگاهها و ناشران غربی مجله‌های خود را به صورت دسترسی آزاد در اختیار خوانندگان بین‌المللی قرار می‌دهند، در نتیجه این روند به نفع کشورهای در حال توسعه است که در حالت عادی به خاطر بالا بودن هزینه

اشتراک، امکان دسترسی به مجله‌های علمی را ندارند. دسترسی آزاد به منابع اطلاعاتی دنیای غرب میتواند خلاءهای دسترسی به اطلاعات در کشورهای در حال توسعه را تا حدودی جبران نماید. پژوهشگران کشورهای در حال توسعه در صورت دسترسی به اینترنت می‌توانند به مجله‌های دسترسی آزاد دست یابند.

فرهنگ دسترسی آزاد به اطلاعات علمی در ایران به عنوان یک کشور در حال توسعه نیازمند گسترش است. جامعه دانشگاهی و پژوهشی ایران لازم است که به مجله‌های دسترسی آزاد توجه بیشتری معطوف دارند. با گسترش اینترنت، مجله‌های ایرانی باید هر چه سریع تر به سمت الکترونیکی شدن روی آورده، به روند پیشرفت دسترسی آزاد کمک کرده و در صدد راه‌های اقتصادی نوینی برای ادامه حیات خود باشند. وزارت

پیشینه پژوهش

در سطح بین‌المللی پژوهش‌های زیادی در زمینه مجله‌های دسترسی آزاد انجام شده است. اما در ایران پژوهشی که صرفاً به مجله‌های دسترسی آزاد و تاثیر آنها بر گسترش دانش و اشاعه اطلاعات پرداخته باشد، یافت نشد.

قانع [۲] در خلال پژوهشی با عنوان "آرشیو مدارک الکترونیکی: شیوه‌های نوین در ارتباطات علمی" به اختصار به معرفی مجله‌های دسترسی آزاد می‌پردازد. وی معتقد است که ارتباطات علمی در حال حاضر دچار دو بحران است: یکی بحران قیمت و دیگری بحران اجازه است. کتابخانه‌ها هزینه‌های غیرقابل‌تحملی را برای اشتراک مجله‌ها متقبل می‌شوند. این هزینه شامل مجله‌های چاپی و الکترونیکی است. بنابراین، برای دسترسی اندک بهای زیادی می‌پردازند. وی همچنین بر این باور است که دسترسی آزاد به مجله‌های علمی، بحران قیمت و بحران اجازه دسترسی را نیز تا حدودی کاهش می‌دهد [۲ و ۸].

پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد که اکثر مولفان دانشگاهی نسبت به دسترسی آزاد به یافته‌های علمی نظر مثبت دارند. مجله‌های دسترسی آزاد به عنوان یکی از محمل‌های دسترسی به منابع علمی در دوران آغازین فعالیت خود هستند و با توجه به قدمت سیصد ساله مجله‌های چاپی، مجله‌های دسترسی آزاد که اندکی بیش از یک دهه از فعالیت آنها نمی‌گذرد در حال کسب تجربه در نظام ارتباطات علمی هستند. [۲]

پژوهشی دیگر با عنوان "مجله‌های علمی دسترسی آزاد و الگوهای مالی نشر آنها" به بحث بحران مجله‌های علمی، الگوهای مالی نشر مجله‌ها، راه‌های تامین هزینه‌های نشر دسترسی آزاد می‌پردازند. [۱۰]

مزایای مجله‌های دسترسی آزاد

امروزه بسیاری از پژوهشگران در حوزه‌های علمی مختلف دریافته‌اند که مجله‌های دسترسی آزاد به نسبت مجله‌های

دسترسی بر اساس میزان دسترسی به نسخه چاپی، میزان دسترسی به نسخه الکترونیکی و داشتن صفحه‌خانگی^{۱۱} در اینترنت سنجیده می‌شود. به گونه‌ای که وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی ایران در راهنمای استفاده از فرم ارزشیابی سالانه نشریات علمی پژوهشی علوم پزشکی کشور^{۱۲} اظهار می‌دارد که امکان دسترسی رایگان به متن کامل مقاله از طریق وب ۱۰ امتیاز را دارا می‌باشد. همچنین بیان شده است که داشتن [صفحه‌خانگی] در اینترنت مجموعاً ۲۰ امتیاز دارد که ۵ امتیاز فقط با وجود داشتن صفحه‌خانگی به نشریه تعلق می‌گیرد و ۱۵ امتیاز در صورت دسترسی از طریق گوگل^{۱۳} به آن تعلق دارد. بر اساس راهنمای پیش‌گفته، اگر نشریه‌ای تمامی شاخص‌های مربوط به نسخه الکترونیکی را رعایت نماید می‌تواند تا سقف ۱۸۰ امتیاز برای دریافت رتبه علمی-پژوهشی کسب نماید.

امروزه بسیاری از مجله‌های ایرانی اعم از فارسی یا انگلیسی زبان، امکان دسترسی آزاد به متن کامل مقاله‌های علمی را فراهم می‌نمایند و اغلب مجله‌های انگلیسی زبان در ایران به صورت دسترسی آزاد منتشر می‌شوند [۹]. البته برخی از مجله‌های ایرانی فقط امکان دسترسی به شماره‌های گذشته را فراهم می‌نمایند. قابل ذکر است که در حوزه‌های موضوعی که اطلاعات به سرعت کهنه می‌شود، چنین مقاله‌های علمی ممکن است برای خوانندگان تازه‌نگی نداشته باشند و محتویات آنها کهنه باشد.

در حال حاضر (۶ دسامبر ۲۰۰۶)، ۲۴۹۰ مجله دسترسی آزاد از طریق راهنمای مجله‌های دسترسی آزاد ۱۳ قابل دسترسی هستند. این راهنما یکی از جامع‌ترین راهنماهای مجله‌های دسترسی آزاد در جهان است که در حال حاضر ۱۲ مجله ایرانی را نیز تحت پوشش قرار می‌دهد.

البته از میان این مجله‌ها تعداد اندکی از آنها از جمله مجله اورولوژی و مجله وب‌شناسی، چکیده مقاله‌ها را در این پایگاه قرار داده‌اند.

هیافت

دسترسی به آن آزاد نیست و مستلزم پرداخت هزینه اشتراک است. بنابراین مطالعه، ذخیره و چاپ مقاله مستلزم پرداخت هزینه اشتراک است.

حق مولف در نظام دسترسی آزاد

مجله‌های دسترسی آزاد با فرض رعایت حق معنوی مولف از جانب خوانندگان بنیان‌گذاری شده‌اند و انتشار یک مجله روی اینترنت به معنای فقدان حق مولف نیست. رعایت حق معنوی مولف موجب تشویق و ترغیب مولفان و در نتیجه گسترش علم و دانش در جامعه می‌شود. حق معنوی یا اخلاقی، شامل حق پدیدآورنده برای مخالفت با هرگونه تحریف، تغییر شکل، ناقص کردن یا جرح و تعدیل در اثر است که ممکن است به افتخار یا شهرت او لطمه بزند. حق معنوی بدین معنی است که همیشه جامعه، پدیدآورنده را به عنوان موجد یک اثر یا ابداع می‌شناسد و از او با این عنوان نام می‌برد و او را مستحق چنین امتیازی میدانند. [۱۱]

بنابراین مهمترین اصل در استفاده از مجله‌های دسترسی آزاد، همانا رعایت اصول استناد و ذکر ماخذ است که در واقع حق بدیهی پدیدآورنده یک اثر است. در عوض حق مادی مولف در نظام دسترسی آزاد مطرح نیست و مجله‌های دسترسی آزاد حق اشتراک ندارند یعنی هیچ خواننده‌ای به مولف یا ناشر حق اشتراک پرداخت نمی‌کند. قابل ذکر است که حق اشتراک همواره یکی از موانع دسترسی به نتایج پژوهش‌های علمی بوده است. به همین دلیل نهضت دسترسی آزاد شکل گرفت و به طبع آن، مجله‌های دسترسی آزاد به وجود آمدند.

بحث

برای توسعه هر چه بهتر روند دسترسی آزاد به دانش و اطلاعات علمی در ایران مرجح است که دانشگاهها، ناشران، سردبیران مجله‌های علمی، سازمان‌های حامی پژوهش، مراکز علمی-پژوهشی، انجمن‌های علمی-تخصصی، دانشمندان و پژوهشگران ایرانی محدودیت‌ها و موانع دسترسی آزاد به مجله‌های علمی را از میان برداشته و این استراتژی جدید را

چاپی دارای مزایای زیادی هستند. مجله‌های دسترسی آزاد دارای مزایای ویژه‌ای برای پژوهشگران، کتابخانه‌ها، خوانندگان و ناشران هستند که برخی از آنها عبارتند از:

۱. صرفه جویی در هزینه چاپ و انتشار به نسبت مجله‌های چاپی و مقرون به صرفه بودن مجله‌های دسترسی آزاد به نسبت مجله‌های چاپی.

۲. تسهیل فرایند تولید و انتشار، اشاعه به موقع اطلاعات و کاهش فاصله زمانی بین تولید تا انتشار مقاله‌ها.

۳. دسترسی به اطلاعات روزآمد در تمامی حوزه‌های علمی و پژوهشی.

۴. همگامی و هماهنگی با آخرین تحولات دنیای نشر.

۵. افزایش غنای مجموعه نشریه‌های ادواری کتابخانه‌ها.

۶. فراهم آوری امکان دسترسی به تعداد زیادی مجله که نمی‌توان اشتراک نسخه چاپی آنها را یکجا فراهم آورد.

۷. ادامه اشتراک نشریه‌هایی که دیگر به صورت چاپی منتشر نمی‌شوند.

۸. بالا بردن میزان دسترسی به مقاله‌های علمی، افزایش احتمالی میزان خوانندگان و در نتیجه افزایش احتمالی میزان استنادها به آثار علمی و ضریب تاثیرگذاری^{۱۴} آنها.

۹. رعایت اصل دسترسی آزاد برای تمامی خوانندگان.

۱۰. بالا بودن سرعت انتشار مقاله در مجله‌های دسترسی آزاد.

۱۱. بالا بودن تعداد خوانندگان مجله‌های دسترسی آزاد به نسبت مجله‌های چاپی.

۱۲. نداشتن محدودیت تیراژ چاپ.

۱۳. رایگان بودن مجله‌های دسترسی آزاد.

تفاوت بین مجله الکترونیکی و مجله دسترسی آزاد

مجله دسترسی آزاد: به مجله‌ای گفته می‌شود که خواننده بدون پرداخت هزینه اشتراک بتواند مقاله‌های دلخواه خود را مطالعه، ذخیره یا چاپ نماید.

مجله الکترونیکی^{۱۵}: به مجله‌ای گفته می‌شود که به صورت الکترونیکی از طریق اینترنت قابل دسترس باشد، اما الزاماً

نمایه های استنادی برخوردارند. [۱۶] اما در حوزه هایی مانند فیزیک و علوم رایانه وابستگی بیشتری به این مجله ها مشاهده می شود. [۱۷]

نه تنها در حوزه های علوم محض و کاربردی، بلکه در حوزه های علوم انسانی و علوم اجتماعی نیز دانشمندان و پژوهشگران به ضرورت دسترسی آزاد به نتایج پژوهش های خود، اشاعه و قبول اندیشه ها توسط عامه مردم و سایر پژوهشگران پی برده اند. با این وجود، زمان نقش مهمی در دسترسی به اطلاعات در حوزه های علوم محض و کاربردی و پزشکی ایفا می کند و چه بسا بعد از شش ماه تا یک سال، بسیاری از پژوهش ها عمر مفید خود را از دست می دهند و اطلاعات به سرعت کهنه می شود. امروزه کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه دانش و اطلاعات خود را به صورت دسترسی آزاد به اشتراک می گذارند.

شعار اصلی کتابداران این است که اطلاعات مناسب، در زمان مناسب، در اختیار فرد مناسب قرار گیرد. به نظر می رسد که دسترسی آزاد بتواند به این شعار جامه عمل بپوشاند و برای پیشرفت همه جانبه یک کشور، دسترسی آزاد به اطلاعات مناسب در وقت مناسب یک ضرورت است.

نتیجه گیری

می توان نتیجه گرفت که دسترسی آزاد برای گسترش روشنفکری، دسترسی به دانش و اطلاعات، و پیشرفت اقتصادی و فرهنگی جامعه ایران یک ضرورت است و دولت باید در راستای گسترش و توسعه دسترسی آزاد گام های مهمی بردارد. از سوی دیگر، خوانندگان نیز لازم است با رعایت حق معنوی مولف و رعایت اصول استناد موجب تشویق مولفان به انتشار مقاله در مجله های دسترسی آزاد شوند.

با توجه به اینکه اغلب مجله های علمی ایرانی به ویژه مجله های انگلیسی زبان توسط سازمانها و نهادهای دولتی، دانشگاهها و مراکز پژوهشی، منتشر می شوند و بودجه این سازمانها از

حمایت نمایند تا دانش و پژوهش در جامعه به شکوفایی برسد. برخی موانع فرهنگی و رفتاری در راه پیشرفت مجله های دسترسی آزاد وجود دارد و مولفان باید با مجله های حوزه موضوعی خود آشنا شوند تا مقاله های خود را برای این مجله ها ارسال نمایند. [۲] با توجه به اینکه میزان استناد به مقاله ها و ضریب تاثیر گذاری آنها عنصر اساسی در جلب توجه مولفان است؛ در نتیجه اگر مولفان مطمئن شوند که با انتشار مقاله در مجله های دسترسی آزاد به این مقصود دست خواهند یافت، مسلما راغب و مایل به انجام این کار خواهند شد. [۱۳] و برودی [۱۴] بر این باور هستند که دسترسی بیشتر موجب ضریب تاثیر گذاری بیشتر خواهد شد.

برخی از منتقدان مجله های دسترسی آزاد بر این باورند که یکی از دلایل اصلی جذب استناد زیاد به اینگونه مجله ها، صرفا دسترسی آزاد و رایگان به محتوای آنها است. به دیگر سخن، تعداد استناد بیشتر به این مجله ها ناشی از دسترس پذیری و مشاهده پذیری آنها است. در واقع، این مجله ها ممکن است به دلیل اینکه بیشتر از مجله های غیر رایگان در دسترس هستند مورد استناد قرار گیرند و نه به خاطر مشارکت علمی آنها در تولید دانش.

همچنین باید خاطر نشان ساخت که میزان توجه رشته های علمی مختلف به مجله های دسترسی آزاد یکسان نیست [۱۴ و ۱۵]؛ در برخی از رشته ها مانند شیمی، پزشکی، علوم نظامی و هنر تعداد آرشیوها و مجله های دسترسی آزاد کمتر است در حالی که در حوزه های علوم رایانه، فیزیک، زیست پزشکی، زیست شناسی، علوم اجتماعی، علوم کتابداری و اطلاع رسانی تعداد آنها بیشتر است. بنابراین دامنه انتشار منابع اطلاعاتی علمی و مقاله های مجله ها در حوزه های مختلف در محیط اینترنت با یکدیگر متفاوت است.

در برخی از حوزه ها مانند شیمی مجله های دسترسی آزاد و مقاله های موجود در آرشیوهای الکترونیکی از اهمیت بسیار کمتری نسبت به مجله های غیر رایگان موجود در پایگاه

[4] Lawrence, S. (2001b). Online or Invisible? *Nature*, 411(6837), p. 521. Available at: <http://citeseer.ist.psu.edu/online-nature01/>

[5] Kurtz, M.J. (2004). Restrictive access policies cut readership of electronic research journal articles by a factor of two. Harvard-Smithsonian Centre for Astrophysics, Cambridge, MA. Available at: <http://opcit.eprints.org/feb190a/kurtz.pdf>

[6] Davis, P. M. & Fromerth, M. J. (2007). Does the arXiv lead to higher citations and reduced publisher downloads for mathematics articles? *Scientometrics*, Available at: <http://arxiv.org/ftp/cs/papers/0603/0603056.pdf>

[7] Shin, E.-J. (2003). Do Impact Factors change with a change of medium? A comparison of Impact Factors when publication is by paper and through parallel publishing. *Journal of Information Science*, 29 (6): 527-533.

[۸] صالحی، کیوان و نوروزی، علیرضا، جایگاه علمی ایران در جهان و ضریب تاثیرگذاری مجله‌های بین‌المللی ایران. اطلاع‌شناسی، بهار و تابستان ۱۳۸۵.

[۹] راهنمای مجله‌های دسترسی آزاد ایران (Iranian Directory of Open Access Journals).

موجود در: <http://nouruzi.googlepages.com/IDOAJ.doc>

[۱۰] جمالی مهمونی، حمیدرضا، و کیلی مفرد، حسین، اسدی، سعید، مجله‌های علمی دسترسی آزاد و الگوهای مالی نشر آنها. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۳۴، جلد ۹، شماره دوم، تابستان ۱۳۸۵.

[۱۱] نوروزی، علیرضا، حقوق مالکیت فکری: حق مولف و مالکیت صنعتی. تهران: نشر چاپار ۱۳۸۱.

وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی ایران، راهنمای استفاده از فرم ارزشیابی سالانه نشریات علمی پژوهشی علوم پزشکی کشور. تهران: وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، معاونت تحقیقات و فناوری، دفتر توسعه و هماهنگی اطلاع‌رسانی پزشکی ۱۳۸۴. موجود در:

<http://www.hbi.ir/persian/fa-hbi/fa-commission>

[12] Swan, A., & Brown, S. (2004). JISC/Open Society Institute Journal Authors Survey. Available at:

http://www.jisc.ac.uk/uploaded_documents/JISCOAreport1.pdf

[13] Brody, T. (2004) Citation analysis in the open access world. Available at: http://eprints.ecs.soton.ac.uk/10000/01/tim_oa.pdf

[14] Fry, J., & Talja, S. The cultural shaping of scholarly communication: Explaining e-journal use within and across academic fields. In: *Proceedings of the 67th ASIST Annual Meeting* (Vol. 41, pp. 20-30): Medford, NJ: Information Today, (2004).

[15] Kling, R., & McKim, G. Not just a matter of time: field differences and the shaping of electronic media in supporting scientific communication. *Journal of the American Society for Information Science*, 51(14): 1306-1320, (2000).

[16] Brown, C. The role of electronic preprints in chemical communication: analysis of citation, acceptance in the journal literature. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 54(5): 362-371, (2003).

[17] Brody, T., Carr, L., & Harnad, S. Evidence of hypertext in the scholarly archive. In: *Proceedings of ACM Hypertext 2002*, Retrieved June 10, 2006, from <http://opcit.eprints.org/ht02-short/archiveht-ht02.pdf>, (2002).

بیت‌المال کشور پرداخت می‌شود، در نتیجه پیشنهاد می‌شود که تمامی مجله‌های علمی وابسته به دولت به صورت دسترسی آزاد منتشر شوند. انتشار مجله‌های انگلیسی زبان به صورت دسترسی آزاد می‌تواند ضریب تاثیرگذاری و تعداد استناد به آثار ایرانی را افزایش دهد. دسترسی آزاد به یک مجله موجب افزایش میزان استناد به آن مجله و در نتیجه بالا رفتن ضریب تاثیرگذاری آن می‌شود. همچنین پیشنهاد می‌شود که مجله‌های علمی، شماره‌های ده تا پانزده سال اخیر را به صورت کامل روی وبگاه خود منتشر نمایند. پژوهش‌های پیشین نشان داده‌اند مجله‌ها و مقاله‌هایی که امکان دسترسی آزاد را فراهم می‌نمایند بیشتر مورد استناد قرار می‌گیرند و تعداد استناد به آنها افزایش می‌یابد. در نتیجه، میزان استناد بالا و ضریب تاثیرگذاری بالا حاصل مشاهده‌پذیری و دسترس‌پذیری آسان و موجود بودن آثار روی وب است.

یادداشت‌ها

1. Scientific communication
2. Open Access (OA)
3. Repository
4. Self-Archiving
5. Website
6. The Right to Know
7. Peer Review
8. Discussion Group
9. Biomed Central: www.biomedcentral.com
10. Impact Factor (IF)
11. Homepage
12. Google
13. Directory of Open Access Journals (DOAJ): www.doaj.org
14. Impact Factor (IF)
15. Electronic Journal (E-Journal)

منابع و مأخذ:

[1] Bachrach, S., Berry, S.R., Blume, M., von Foerster, T., Fowler, A., Ginsparg, P., Heller, S., Kestner, N., Odlyzko, A., Okerson, A., Wigington, R., & Moffat, A. (1998). Intellectual property: Who should own scientific papers? *Science*, 281 (5382): 1459-1460. Available at:

<http://www.sciencemag.org/cgi/content/full/281/5382/1459>

[۲] قانع، محمدرضا (۱۳۸۳). آرشیو مدارک الکترونیکی: شیوه‌های نوین در ارتباطات علمی. اطلاع‌شناسی، سال دوم، شماره دوم (زمستان)، ص. ۷۶-۱۰۰

[3] Lawrence, S. (2001a). Free online availability substantially increases a paper's impact. *Nature*, 411, p. 521. Available at: <http://www.nature.com/nature/debates/e-access/Articles/lawrence.html>